

Kitap İncelemesi / Book Review

Toplumun Mcdonaldlaştırılması: Kitap incelemesi^{a, b} The Mcdonaldization of society: A book review

Serhan KARADENİZ[†]

Beykoz Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksek Okulu, Araştırma Görevlisi, İstanbul, Türkiye

Beykoz University, Civil Aviation High School, Research Assistant, İstanbul, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Hakkında

Geliş tarihi: 1 Temmuz 2022
Revizyon tarihi: 24 Nisan 2023
Kabul tarihi: 9 Mayıs 2023

Anahtar kelimeler:

Klasik dönem, Rasyonelleşme,
Verimlilik.

ARTICLE INFO

Article history

Received: 1 July 2022
Revised: 24 April 2023
Accepted: 9 May 2023

Key words:

Classical period, Rationalization,
Efficiency.

ÖZ

Yönetim bilimlerinin klasik dönem olarak bilinen ilk dönemlerinde araştırmacılar ve yöneticiler verimlilik, denetlenebilirlik gibi kavramların ön plana çıkarıldığı çalışmalar yapmışlardır. Her ne kadar işletmelere yönelik gündem değişmiş olsa da işletme yöneticilerinin temel arzuları verimlilik ve kontrol sağlamaya yöneliktir. “Toplumun Mcdonaldlaştırılması” isimli kitap, verimlilik ve kontrol sağlama durumunun toplumu esir aldığını okuyucuya aktarmaya çalışmaktadır. “McDonaldlaştırma” kitabın yazarı George Ritzer tarafından ortaya atılan denetleme, öngörü, verimlilik, hesaplanabilirlik yaklaşımını ifade eden bir kavramdır. Mevcut çalışma “Toplumun Mcdonaldlaştırılması” eseri ile yönetim bilimleri arasında ilişkileri anlamaya çalışan bir eleştiri çalışmasıdır.

Atıf için yazım şekli: Karadeniz S. Toplumun Mcdonaldlaştırılması: Kitap incelemesi. Yıldız Sos Bil Ens Der 2023;7:1:66–69.

ABSTRACT

In the first period of management sciences, known as the classical period, researchers and managers carried out studies in which concepts such as efficiency and auditability were emphasized. Although the agenda for businesses has changed, the basic desires of business managers are for efficiency and control. The book named “The McDonaldization of Society” tries to convey to the reader that the state of efficiency and control takes the society captive. “McDonaldization” is a concept put forward by George Ritzer, the author of the book, that expresses convergence of control, foresight, efficiency, calculability. The present study is a critique that tries to understand the relations between the work “McDonaldization of Society” and management sciences.

Cite this article as: Karadeniz S. The Mcdonaldization of society: A book review. Yıldız Sos Bil Ens Der 2023;7:1:66–69.

*Sorumlu yazar / Corresponding author

*E-mail adres: serhankaradeniz@beykoz.edu.tr

^aRitzer, G. (2016). *Toplumun Mcdonaldlaştırılması*. (Pilgür, A. E., çev.). 4. Baskı. Ayrıntı Yayınları. ISBN: 978-975-5395-77-7

^bYıldız Teknik Üniversitesi SBE İşletme Yönetimi Doktora Programı 2021-2022 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Dönemi “Yönetim Alanında Yönlendirilmiş Okumalar” dersi kapsamında hazırlanmıştır.

GİRİŞ

“Rengin siyah olmasını istediği sürece her müşteri istediği renkte bir araba isteyebilir.” sözü Henry Ford’a aittir. Bu söz klasik dönem yönetim bilimi yaklaşımlarının ürün odaklılığını yansıttığı gibi günümüz hazır yiyecek işletmelerinin görünürde müşteri taleplerine açık olduğu, ancak pratikte buna pek sıcak yaklaşmamaları ile aynı mantığı yansıtmaktadır.

Denetlenebilirlik, öngörülebilirlik, verimlilik, hesaplanabilirlik... Sayılan dört kavram, klasik örgüt teorilerinin temelini oluşturan kavramlardır. McDonald’s, IKEA, sıkıştırılmış seyahatler, gemi seyahatleri, 2-3 günlük turlar, KFC, Wendy’s, Shake Shack, Burger King, Starbucks gibi firmaların rasyonelliğin sınırlarını zorlamaya çalışan işletme biçimleri oldukları, iş biçimlerinin yaptığı verimlilik, öngörülebilirlik vurgularında görülmektedir. Çalışmanın amacı George Ritzer’in bu iş biçimlerinin, toplumsal hayata yansımalarını anlattığı “Toplumun McDonaldlaştırılması” isimli eserin incelenmesidir. Kitabın kapağında “Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme” alt başlığı yer almaktadır.

Yönetim Bilimlerinin konusunu oluşturan iş yerleri ve çalışma biçimleri, toplumsal düzeni ve yaşam biçimlerini yakından ilgilendiren, derinden etkileyen kavramlardır. Tamer Koçel (2003)’in İşletme Yöneticiliği isimli kitabında “Taylorizm Gerçekten Öldü mü?” başlıklı bir yazı bulunmaktadır. Bu yazı okuyucuya Taylorizm’in devam ettiğinden ve çoğu işletmenin Taylorizm prensipleri doğrultusunda hareket etmek zorunda olduğundan bahsetmektedir. Aslında Taylorizm günümüzde eski etkisini fazlasıyla göstermektedir.

Yönetim organizasyon literatürü incelendiği zaman klasik düşünce yönetim biçimlerinin hakim olduğu dönem kapanmış gibi gözüke de yapılan çalışmalar genellikle, yenilikçi ve istenen örgüt yapılarını yansıtmaktadır. Ancak Dünya genelindeki örgütlerin ve çalışanların şartları çoğunlukla klasik dönemin istenen çıktılarına yönelik düzenlenmekte ve sürdürülmektedir. Çalışmada “McDonaldlaşma” ve yönetim bilimi arasındaki ilişkileri incelenecek ve yorumlanacaktır.

ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

Kitabın yazarı olan George Ritzer, 1940 doğumlu Amerikalı bir sosyoloji profesörüdür. Babası taksi şoförü ve annesi sekreter olan yazar, ailesinin sosyo-ekonomik durumunu alt sınıfın üstü olarak tanımlamaktadır. Kitabın da adında geçen “McDonaldlaşma” kavramını Max Weber’in örgütlerde rasyonelleşme fikrini fast food zincirleriyle özdeşleştirerek ortaya atmıştır. Kitap, seri üretime, sınırsızca rasyonelleşmeye ve verimlilik vurgusuna eleştiri niteliğindedir.

Ritzer’in yaşamının geçtiği dönem 2. Dünya Savaşı’nın bittiği ve Soğuk Savaş’ın başladığı döneme denk düşmektedir.

dir. ABD’deki işletmelerin, kapalı sistem anlayışından daha çok açık sistem anlayışıyla hareket etmeye başladığı, aralarında rekabetin kızıştığı dönem olarak kabul edilebilir. Ritzer’in hazır yiyecek restoranlarının nasıl yapıldığını, bu yapılanmanın nasıl diğer sektörlerle de sıçradığını, toplumu nasıl etkilediğiyle ilişkilendirmesi sonucu böyle bir kitap yazma fikrine kapıldığı düşünülebilir. İşletmelerin çalışanlardansa müşterilerini yani toplumu kontrolü altına alma fikri, işletmelerin verimlilik rekabetiyle birlikte ürün çeşitliliği sonucu ürün rekabetine girmesi, yani müşterilerini de hesaba katma zorunluluğuyla örgütsel hayata girmiştir.

Kitabın temel fikri rasyonelleşmeyle gelen verimliliğe olan talep doğrultusunda artan baskının insanları irrasyonelliğe itmesi toplumsal dengeleri bozduğudur. Kitaba göre “McDonaldlaşma” kavramı verimliliğe bir tutku yaratmaz, ancak onu evrensel olarak gerçekliğe dönüştürür. Sağlık sektörüyle ilgili uygulamalardan eğitime kadar her şey verimlilik ve hesaplanabilirlik üzerine kurulmaya başlamış ve bu da müşterilerin kendilerini Weber’in Demir Kafes’i içerisinde hissetmesine yol açmıştır. Weber’e göre bu tür yaşam tarzında insanlar kendilerini bilinçaltılarında baskı ve kontrol altında hissetmektedirler. (Özlem, 1990). Müşteriler ve çalışanlar sürecin bir yerinde verimliliğe katkı sağlamak ancak kendilerinin sürecin neresinde olduklarını anlamlandıramamaktadırlar.

Konuyla ilgili durum Charlie Chaplin’in Modern Zamanlar (1936) filminde de canlandırılmıştır. Filmde bütün gün fabrikada düşünmeden işini yapan birey sonunda fiziksel ve ruhsal olarak patolojik bulgular göstermektedir.

Niceliğe yapılan vurgu, aslında yaşam kalitesini vasata indirger, hazır yemek kültürüne alışmak vasat yemek yemeye alışmak demektir. Weber (1905), “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu” kitabında “Akılcılığın demir kafesi hem başkaları hem de kendimiz nedeniyle belirli şekillerde hareket etmemiz ve davranmamız nedeniyle üzerimizde oluşan baskıyı yansıtır. Sanki bizim için tek faydalı strateji bu gibi sunulur.” ifadesini kullanmıştır (Sociology Group, 2022).

“McDonaldlaşma” kavramı aslında globalleşme ve yerel-küresellik kavramları üzerinden iş yapma pratiğine göre hareket eder ve her şeyi standartlaştırmaya çalışır, homojen bir yapıda tutup, denetimini kolaylaştırır. Kavramın ortaya çıkışının öncülleri olarak F. W. Taylor ve Henry Ford gösterilebilir, Ritzer onların öncü olduğu ve aynı tür çalışma felsefesi ile yapılan işlerin toplumun genetiğine işlemesine ve ruhsal bozukluklar yaratmasına eleştirel şekilde “McDonaldlaşma” olarak adlandırmıştır.

“McDonaldlaşma” sosyolojik açıdan modern toplumlarda iş yapma süreçlerinin değişimi sonucu toplumunun yapısının da değiştiğine vurgu yapan bir kavramdır. Bu yönüyle bu süreç özellikle sosyolojik boyutuyla da incelenmektedir (Lippmann ve Aldrich, 2003).

Yazar McDonaldlaşmış meslekler için “McMeslekler” tabirini kullanmış ve her mesleğin biraz McDonaldlaştırıldığını ancak bu terimin esas olarak hazır yiyecek ve onunla

bağlantılı meslekler için kullandığını belirtmiştir. Aslında yazarın bu tabirle belirttiği meslek türü “mesleki hiyerarşi içinde en altta kalan, düşük kazançlı, az beceri ve eğitim isteyen, yukarı doğru yükselme imkanı olarak oldukça kısıtlı meslekleri işaret etmektedir. Ritzer’in kullandığı bu terim daha sonra birçok araştırmacının ve gazetecinin de üzerine çalıştığı bir konu olmuştur (Etzioni, 1986).

Kitapta genel olarak akademik bir dil kullanılmıştır. Kitapta çok sayıda makale, kitap, film ve gazeteden referans gösterilmiştir. Okuyucu kitlesi olarak sosyoloji ve yönetim bilimlerine ilgili yetişkinlerin hedeflendiği düşünülebilir.

Kitap dokuz bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölüm “McDonald”, “McDonalddlaşma”, verimlilik, rasyonellik gibi kavramları örneklerle açıklamaktadır. En çarpıcı örnek Yahudi Soykırımında yapılan kırımın sistematikleştirilmesi, kıyıma götürülen insanların adeta bir fabrikanın montaj hattında oradan oraya taşınan hammaddeler gibi taşınarak planlı ve verimli şekilde hayatlarına son verilmesidir.

Üçüncü bölüm verimlilik ve hesaplanabilirlik kavramlarını tüketici üstünden incelemektedir. Yemeklerin elle yenilmesi alışkanlığı kazandırma, müşterilerin yemek bitince hemen gitmesi için rahatsız koltuklar kullanılması ve küçük bir pencereden arabalara yapılan yemek servisleri, verimliliğe yapılan en büyük vurgulardır.

Dördüncü bölüm öngörülebilirlik ve denetim kavramlarını müşteriler ile ilişkilendirir, müşteriler her zaman aşına olduğu hizmetleri her yerde alarak aslında risk almaktan kurtulur. Ayrıca işletmeler müşterileri denetim altında tutabilmek için basit bazı normlar geliştirirler.

Beşinci ve altıncı bölümde “McMeslek” lerin ne kadar basit olduğu ve insanı yabancılaşmaya ittiği örneklerle anlatılmıştır.

Yedinci bölümde rasyonelliğin verimlilik sağlıyor gibi görüldüğü ancak yakından incelendiğinde ve özellikle tüketiciler için verimsiz olduğu örneklerle açıklanmıştır.

Sekizinci bölüm “McDonalddlaşma”dan kurtulmak için bazı öneriler verir ancak bu öneriler çok da hayata geçirilebilir öneriler değildir, zaten yazar da bunu itiraf etmektedir.

Dokuzuncu bölüm ise “McDonalddlaşma”ya karşı “Starbuckslaşma” ve “eBayleşme”yi incelemektedir. Ancak bu kavramların “McDonalddlaşma” ile aynı kapıya çıktıkları sonucuna ulaşılır. Ayrıca Web 2.0’ın Web 1.0’a göre daha az “McDonalddlaşmasını”, ilerleyen zamanla birlikte Web 2.0’ın da bir farkı kalmayacağı çıkarımı yapılmıştır.

Aşırı rasyonelleşmenin irrasyonel sonuçlarından biri de monoton işlerin yaratıcı personeli sıkmasıdır. Bu işlerden sıkılan personel yeni iş bulur ve işgücü devir hızında artış oluşur. Personel eğitimi, kafa karışıklığı ve yetkin personelin kaybedilmesi bu irrasyonelliğin sonuçları olarak kabul edilebilir. Olumlu sonuçlar için denetim seviyesinin uygun şartlarda olması gerekmektedir. Ancak McDonalddlaşmış örgütlerde aşırı denetim mevcuttur. Bu tür hızlı servis hizmetine vurgu yapan zincirler, çalışanı ve müşteri deneyimini de kontrol altında tutmak için standart prosedürlere

gereğinden fazla bağlılık gösterirler.

Örgütlerin rasyonel olduğu kadar irrasyonel yönleri olduğu ve rasyonel kararların pratikte tutmadığı; beklentiyle sonuçların arasında hayal kırıklığı yaratan sonuçlar ortaya çıkabildiği gözlemlenmiştir (Kets De Vries, 1991). Örgütsel psikanaliz bu konuyu farklı bir bakış açısıyla ele alarak örgütlerdeki duygular, değerler, tutumlar, psikolojik sağlamlık ve bilinçaltı faktörlerine odaklanarak açıklamaya çalışır. Eğer örgütler bireysel ihtiyaçları dikkate almayacak olursa bu durumun uzun vadede başarısızlık getireceği düşünülmektedir. Karl Albrecht (2002) irrasyonelliğin sonucu olarak ortaya çıkabilecek dikkat eksikliği, anarşi, anemi, genel depresyon gibi 17 çeşit örgütsel işlev bozukluğu tanımlamıştır (Kesken ve İliç, 2008).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Kitabın ana fikri, niceliğe verilen önemin artması ve her şeyin hesaplanabilir hale getirilmesi niteliği ve söz konusu olan her şeyin kapsamında olan objelerin (insan, eşya, herhangi bir varlık vs.) değerini düşürmektedir. Taylor’un etkinlik ve verimlilik fikirlerini sanayiye uygulamış olan Henry Ford, seri üretim sayesinde maliyetleri düşürmüş ve rakipleri çok daha yüksek fiyatlara satmak zorunda olmasına rağmen Ford Model T 300 doların altında satışa sunulabilmiştir; süreçlerin bu hale gelmesi emeğin değerini anlamsızlaştırmış ve emek kavramının ikamelerine ulaşmak çok daha kolay hale gelmiştir, işçilerin rolü ve becerisi pasifize edilmiş, işçiler makinalara yardımcı rolde çalışmaya başlamışlardır (Gökgöz, 2007).

Yuval Noah Harari (2015), Homo Deus kitabında günümüzde fast food restoranlarının terör örgütlerinden daha öldürücü olduğunu ve daha çok cana kastettiğini sayılarla ortaya koymuştur. Bu örnek Ritzer’in rasyonellik irrasyonellik doğurur iddiasını destekler niteliktedir. Ritzer’in rasyonelleşme ve McDonalddlaşmadan kurtulmak için, butik otellerin yaygınlaşmasını desteklemek gibi örnekleri de insan doğasının gereği pek gerçekçi değildir. Bu tür yerel otellerin profesyonel yöneticilere devredilince genellikle McDonalddlaşmasını kendisi yazmıştır. Eğer kişiler bu tür butik, yerel girişimleri “McDonalddlaşma”ya karşı durmak için başlatsa bile birçoğu kar ediyorsa bu girişimi büyütecek ve bu da rasyonelleşmeye yol açacaktır.

Örgütlerde verimlilik ve etkinlik her zaman arzulan bir durum olsa bile, örgütleri oluşturan bireylerin irrasyonel varlıklar olduğu unutulmamalıdır. Kets De Vries (1991)’e göre karar alıcıların bilinçaltı örgütlerdeki süreçleri ve yönetim uygulamalarını etkilemektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar gözlem niteliğinde olup henüz tam anlamıyla bir çözüm yolu sunamamaktadırlar.

Foucault (1992), insanın bireyselleşince iktidara bir tehdit oluşturduğunu ve iktidarın bizleri Panoptikon’un ortasındaki kuleden gözetlediğini düşünmektedir. Belki de globalleşme ve yerellik arasındaki muğlak düzenin yarattığı tek tip işletmeler Panoptikon kulelerinin birer “McDonaldd-

laşmış” şubesidir.

Basitleşme ve tek tipleşme insanların kontrol altında tutulmasını kolaylaştıran faktörlerdir. Bununla birlikte rasyonalitenin ve tek tipleşmenin ucuzluk yarattığı doğrudur bu sebeple kitlelerin hoşuna gider ancak nitelik olarak ele alındığı zaman genellikle kaliteli çıktılara ulaşamaz. Bireylerin bir kısmı bu uygulamalardan rahatsızlık duysa da büyük bir çoğunluğun hesaplanabilirlik ve öngörülebilirlik kavramları kendilerini güvende hissetmelerine sebep olmaktadır. Carl Gustav Jung’un şema terapi anlayışına göre kopukluk ve reddedilmişlik (Terk edilme/istikrarsızlık, güvensizlik/suistimal edilme, duygusal yoksunluk, kusurluluk/utanç ve sosyal izolasyon/yabancılaşma) şemasına sahip olan bireyler istismar edildikleri şartlardan dışarı çıkmanın güvensiz, istikrarsız ve tatminsiz bir ortam oluşturacağına kendilerini şartlamışlardır (Ertürk ve Kaynar, 2017).

“McDonalddlaşma” süreci, toplumda birçok değişime sebep olmaktadır. Sürecin içeriği gereği basit şeyler üzerinde verimlilik etkisi yaratabilmektedir ancak yaratıcılık ve bireysel fayda üzerinde olumsuz etkilere sebep olabilir. Ekonomik büyüme ve kültürel değerlerin kaynaşması için etkili olabileceken, yerel toplumsal değerler ve kültürler için homojenleşip kaybolma tehlikesi yaratabilmektedir. Çeşitli etkiler yaratma potansiyeline sahip bu kavramın daha iyi anlaşılması için konuyla ilgili farklı örneklem grupları üzerinden derinlemesine sosyolojik analizler yapılmalıdır.

Etik: Bu makalenin yayınlanmasıyla ilgili herhangi bir etik sorun bulunmamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması ile ilgili olarak herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Ethics: There are no ethical issues with the publication of this manuscript.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKLAR

- Chaplin, C. (1936). *Modern times* [Film]. Charlie Chaplin; United Artists.
- Şenkal Ertürk, İ., & Kaynar, G. (2017). Schema therapy approach for personality disorders. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 97–114. [Turkish]
- Etzioni, A. (1986, August 24). The fast-food factories: McJobs are bad for kids. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1986/08/24/the-fast-food-factories-mcjobs-are-bad-for-kids/b3d7bb-5e9a-4335-afdd-2030cb7bc775/>
- Foucault, M. (1992). *İktidarın gözü*. İmge Kitabevi. [Turkish]
- Gökgöz, G. (2007). *Post-Fordist üretim yapılanmasının işçiler/çalışanlar/emek üzerindeki sosyo-kültürel yansımaları* [Unpublished master’s thesis]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Guest, D. (2007). HRM: Towards a new psychological contract. In P. Boxall, J. Purcell, & P. Wright (Eds.), *Oxford Handbook of Human Resource Management*. Oxford University Press.
- Harrari, Y. N. (2015). *Homo Deus: Yarının kısa bir tarihi*. Kolektif Kitap. [Turkish]
- Kesken, J., & İliç, D. (2008). The irrational side of management: Organizational dysfunction and analysis. *Ege Academic Review*, 8(2), 451–468. [Turkish] [CrossRef]
- Kets de Vries, M.F. R. (1991). *Organizations on the couch: Clinical perspectives on organizational behavior and change*. Jossey-Bass.
- Koçel, T. (2003). *İşletme yöneticiliği*. Beta Yayınevi. [Turkish]
- Lippmann, S., & Aldrich, H. (2003). The rationalization of everything? Using Ritzer’s McDonalddization thesis to teach Weber. *Teaching Sociology*, 31(2), 134–145.
- Özlem, D., (1990), *Max Weber’de bilim ve sosyoloji*. Ara Yayınları. [Turkish]
- Sociology Group. (2022, May 4). *Understanding Max Weber’s “Iron Cage”*. <https://www.sociologygroup.com/iron-cage-max-weber-theory/>
- Weber, M. (2014). *The protestant ethic and the spirit of capitalism*. Angelico Press. [CrossRef]